

České divadlo I shrnuje divadelní úvahy a kritické referáty z počátečního údobí Nerudovy kritické činnosti. Začíná německým referátem z 31. března 1857 a končí kritikou Götze z Berlichingů 17. listopadu 1862, posledního představení v budově Stavovského divadla. Mezníkem je zde tedy zahájení her v nově postaveném Prozatímním divadle Hálkovým Králem Vukašínem 18. listopadu 1862.

Časově a zčásti i obsahově možno kritické projevy mladého Nerudy rozdělit na tři skupiny: referáty v denících Tagesbote aus Böhmen a Prager Morgenpost, dále kritické přehledy a úvahy v Obrazech života, jež Neruda sám redigoval a které byly tribunou mladé literární generace ohlašující se almanachem Máj, a konečně referáty a stati ve dvou českých denících, v Čase a Hlase, jichž byl Neruda stálým spolupracovníkem.

Tagesbote mu byl první školou jako příležitostnému divadelnímu recendentovi, ve vyspělejších tehdy německém prostředí měl možnost mnoho získat, podobně jako dříve F. B. Mikovec v Ost und West a v Bohemii. Do Morgenpost psal Neruda některé referáty v době, kdy již zároveň řídil divadelní rubriku Obrazů života. V tomto literárním časopise podával jako jeho redaktor, v měsíčních nebo i delších lhůtách, vedle občasných větších divadelních referátů jenom stručné přehledky a komentáře divadelního repertoáru, zařazované pod záhlaví „České divadlo“ a později „Divadlo pražské“. Divadelní rubriky v Obrazech života jsou dokladem, jaký význam přikládal českému divadelnímu dění nejen Neruda, ale celý kruh májový. Je to zřejmé také z toho, že čelní představitelé májové družiny Hálek, Neruda i Pflieger Moravský jsou dramatickými kritiky i autory zároveň.

V představách mladé generace bylo divadlo — zajisté také pod vlivem starší tradice tylovské — nejúčinnějším prostředkem, kterým umění působí na společnost a život národní. Úloha divadla v české společnosti, která se teprve vytvářela a uvědomovala, byla pak výchovná a bojovná — s cílem osvobození a pokroku kulturního, národně politického i sociálního.

Situaci, potřebám a bolestem českého divadla jako celku věnoval Neruda v Obrazech života první všeobecnou a zásadní úvahu v „Listech o ledačem“, zanedlouho pak ve stati „My a divadlo“; v příbuzných člancích v Čase i Hlase zabýval se českou divadelní otázkou znovu, šířeji a hlouběji. Nebyl ovšem první, ani nebyl sám. Měl již předchůdce v Nebeském a Havlíčkovi, spolubojovníky v starším Sabinovi a Mikovcovi — prvním průkopníku opravdové divadelní kritiky u nás — i ve svém literárním

druhu Hálkovi, jenž mu potom postoupil divadelní referentství v Národních listech.

Nerudovy kritické projevy o českém divadle, které zahrnuje I. svazek, jsou poznamenány a určovány dobou svého vzniku. Je to dějinně významný přelom padesátých a šedesátých let, kdy po desítiletém útlaku absolutismu národní a společenský vývoj za obnovené éry konstituční navazoval opět na ideje a snahy revolučních let 1848—1849. Všecky politické děje a boje té doby měly odraz i v osudech českého divadla, v jeho vnějším i vnitřním životě, a jejich ozvěna zaznívá i v divadelních úvahách a kritikách Nerudových.

Za kritický a autokritický doslov k první fázi divadelní recensentské činnosti Nerudovy, shrnuté v tomto svazku, je možno pokládat polemickou stať „Něco o českých kritikách divadelních“ (v Hlase 8. srpna 1862), která sama poskytuje nejlepší pohled na situaci a těžkosti počínající české kritiky divadelní.

Po prvé otiskl soubor Nerudova kritického díla o českém divadle Ladislav Quis u F. Topiče v l. 1907—1908. Poté znovu Miloslav Novotný v Díle Jana Nerudy u Kvasničky a Hampla v l. 1924—1925, jehož edice však sahá jen do r. 1866.

V našem vydání Nerudových statí z let 1857—1862 vydáváme po prvé 11 dosud knižně nepublikovaných německých referátů z Prager Morgenpost, poněvadž jsou vesměs označeny šifrou J. N. nebo šifrou -a., vynecháváme však z Prager Morgenpost jeden referát z r. 1859 a čtyři z r. 1860 (viz dále v soupise), protože nemůžeme autorství Nerudovo doložit zmínkou o nich nebo odkazem na ně v jiných jeho pracích.

Neotiskujeme však též několik referátů a řadu zpráv, které zařadil Miloslav Novotný. Jsou to anonymní, většinou velké referáty z Tagesbote aus Böhmen z r. 1857 (stejně pomíjíme dosud neotištěný referát o hře Čech a Němec), dále zprávy v divadelní rubrice Obrazů života, které jen zaznamenávají repertoár bez kritického hodnocení nebo informují o divadelních soutěžích apod., a krátké zprávy v Čase a Hlase, které se týkají divadelních představení jen výjimečně a většinou informují o různých divadelních záležitostech (jako např. výběr repertoáru, poměry personální, správa divadla, příprava vybudování divadla nového apod.), nebo je kriticky glosují. Také u těchto zpráv nemáme dokladu o Nerudově autorství a je možné, že je toliko redigoval, nikoli sám psal. Není ani vyloučeno, že autorem řady těchto drobných zpráv je Václav Žížala Donovaný, jenž s Nerudou v divadelním referátu spolupracoval.

Vypuštěny byly tyto referáty a zprávy:

Tagesbote aus Böhmen 1857:

- 2/3 Coriolanus
- 9/3 Hamlet
- 23/3 Othello

- 11/5 Coriolanus
- 18/5 Čech a Němec
- 28/7 Žalář londýnský

Obrazy života 1859, rubrika České divadlo:

- 4/2 Hána aneb Smíření Přemyslovců s Vršovci...
Jan Neruda chová novou ...veselohru...
- 11/3 J. V. Hálek ukončuje...

Obrazy života 1860, rubrika Divadlo pražské:

březen Opět jsou dvě nová původní dramata...

Tvrdí se najisto...

- 1/5 Nová původní dramatická díla...
- 3/6 Následkem opětného vypsání...
- 6/7 Počet kusů...
- srpen Cena. Oba akcesity...

Prager Morgenpost 1859:

- 19/7 Galejníci

Prager Morgenpost 1860:

- 4/1 Filipína Welsrova
- 8/1 Domáci na předměstí
- 25/4 Soukromé divadlo u Sv. Mikuláše
- 30/12 Richard II.

Čas 1860:

- 5/10 Sedění zemského výboru
- 21/10 Přinesli jsme včera zprávu podle Lumíra...
- 25/10 Přinesli jsme již některé zprávy o českém divadle...

Čas 1861:

- 13/2 Včera se provozovala ...fraška...
- 16/3 Dovídáme se, že herec p. Kaška...
- 25/3 Divadlo v Jeruzalémě...
- 11/4 Divadlo v Jeruzalémě...
- 26/4 Konečně je přece pojištěno...
- 6/5 Dovídáme se, že dala pí Kautská výpověď...
- 26/5 Některé pražské listy přinesly...
- 14/6 V neděli bude se v Novoměstském divadle...
- 16/6 Vídeňský ředitel divadelní Hoffmann...
- 12/7 Na včerejšek určena byla schůzka výboru...
- 18/7 Včera měla tedy býti opět schůzka výboru...
- 21/7 Výbor pro vystavení Národního divadla...
- 3/8 Při onehdejším svém ohlášení...

- 8/10 Paní Hynková...
 28/10 Z repertoáru českého divadla...
 10/11 Pakli jsme dobře zpraveni...
 17/11 Dovídáme se, že od včerejška...
 22/12 Královské zemské divadlo

Hlas 1862:

- 9/1 Český repertoár
 České divadlo
 11/1 Slečna Marie Körschnerova...
 19/1 Záležitost oněch členů českého divadla...
 5/3 Pan Wilhelm...
 10/5 Naše divadelní správa...
 20/9 Proto, že se dává v neděli Faust...

Mimo hlavní text svazku jsou v Dodatcích otištěny dva Nerudovy německy psané referáty o představeních německých, nikoli českých, které se tedy netýkají českého divadla, dále polemické zasláno Augustu Markwordtovi a tři poznámky redakce Času a Hlasu rázu polemického, které psal s největší pravděpodobností Neruda sám.

Práce ve svazku obsažené jsou uspořádány chronologicky. Výjimku činí tři beletristické črty (Kolibri, V neděli odpůldne, Za dne), shrnuté pod společný název „Obrázky divadelní“. Původní názvy autorovy jsou v obsahu vyznačeny hvězdičkou. Ostatní názvy i podtituly uvedené v závorkách jsme utvořili podle obsahu příslušných referátů a statí.

V literárním archivu Národního musea v Praze (v pozůstalosti Herrmannově) jsou uchovány opisy Obrázků divadelních „Kolibri“ a „V neděli odpůldne“, v nichž jsou rukou Nerudovou provedeny četné korektury. Na opise třetího Obrázku divadelního „Za dne“ je rukou Nerudovou poznamenáno *Předělat!* Definitivní text, který otiskujeme, se liší od původního znění časopiseckého na těchto místech (na prvním místě uvádíme konečný, Nerudou korigovaný text, za závorkou znění časopisecké):

204, 19 1862 chybí v č; 28 jako let] jako báječný let; kolibri. Jako živostí v č bez odstavce; **205**, 3 na křídlech] na křídlech kolibriho; 4 chocholce.] chocholce tohoto. Dál bez odstavce; 7 staroměstské divadelní kanceláře] divadelní kanceláře; 8 větrnatých] povětrnatých; 11 slibný až nebude] repertoáry toho, co se hrát nebude; 12 zableskne se až v dálce] ještě jednou se modrý kabát jeho v dálce zableskne; 13 sojka] sojka Taras Bulba; 25 dál;] dál; 26 se zase třepetavě povznáší] zmizí a třepetavě zase povznáší se; 27 jako nad] jako kolibri nad; 29 smím dobrého jitra] mohu dobré jitro; 31 — 32 nemám rád] nemám jaksi rád; 35 dětí —] dětí; **206**, 11 s pozdravy] pozdravujíc; 19 a podává] podává; 24 cestou nestrhla] nestrhla; 27 neodpovídá. Lokaj v č bez odstavce; 28 šeptá pro sebe]

šeptá; 31 On se udiven dívá] Dívá se udiven; sám je] on jest; 33 šeptá si] šeptá; 37 ho] jej; 207, 2 pozvaného] divadelního sluhu; 3 neusedne] neusedl; 15 zatřás až zajektala] zatřás bych jím, že by duši pouštěl; 16 bác! do hlavy] natloukl bych mu hlavu; 17 kop] kopnul bych jej; 21 měl —] měl; 22 bral —] bral; 26 šlehnul] mrká; 208, 7 zacházkou] zacházku; 8 já sám] já; 19 kusech, a] kusech a; 26 dopředu protlačil] protlačil; 209, 3 chudí“] chudí; 3 „pramálo] pramálo; 10 vstupních lístků] vstupní lístky; 32 lidé přicházející] přicházející; 210, 3 dam] dám; 6 mir] m'r; 211, 3 — 4 Biletáři až politikové] Biletér ten je totiž veliký politik; 28, 30 biletář] biletér.

Při zpracování textu jsme se opírali o dosavadní zkušenosti Knihovny klasiků a Národní knihovny, zejména Spisů Jana Nerudy, a přihlíželi k novým pravidlům pravopisu z r. 1957. Kromě evidentních tiskových chyb jsme opravili ojedinělé *začátečnická, z počátku, nadherné, přísne, narážkách, delší, přiměřená, návštěvování, dvořenin, nádávek* a ponechali jsme *kolísání, panové, přesladlý*. Upravili jsme psaní *Šamberg, Šternberg* na *Šamberk, Šternberk*. Sjednotili jsme kolísání mezi zkratkami *pí, p., pp., sl.* a rozpisovanými slovy *paní, pán, pánů* atp., *slečna* tak, že používáme zkratek v referátech u jmen herců, a to tam, kde je možný pouze jeden tvar (*paní, pán, slečna, pánů* atp.); tam, kde autor užívá více tvarů, nezkracujeme (*paní, pánové*). Důsledně rozpisujeme tyto zkratky ve statích všeobecného charakteru a u jmen spisovatelů (*paní George Sandová*). Kolísání *st., ml., starší, mladší* ponecháváme; ojedinělé *starš.* jsme rozepsali na *starší*, stejně i *p. K.* na *p. Kolár* apod. Dále jsme sjednotili psaní *na příklad, např.*: ve větné souvislosti píšeme *na příklad*, tam kde se podává výčet nebo uvádí vsuvka, zkracujeme *např.*

Novými Pravidly jsme se řídili při psaní předložky *s - z*, a to i ve vokalizované podobě (píšeme tedy důsledně *ze strany, ze stanoviska, musilo sejíti ze zamýšleného provozování* apod.), a u přejatých a cizích slov. Píšeme *inzert, fejeton, salón, krinolína, synagóga, tragédie, monotónní, Magelóna, Doriména, Regína, Eufrozína, Honorína, Georgína* apod. Kde Pravidla dávají možnost dvojího psaní, volíme způsob autorovi bližší: *poesie, thema, provisorium, etherický* atp.

Textové úpravy byly provedeny na těchto stránkách (změny převzaté z Quisova vydání označujeme Q, z Novotného vydání N):

- 68: zato *vynikl* tím více p. Šamberk m. ...*vznikl*... (Q,N);
- 116: *Řeknete* snad m. *Řekněte*... (Q, N);
- 126: o němž *jsme*... sdělili m. ...*jste*...;
- 127: ohled nad většinou *českého žákovstva* m. ...*české žákovstvo*;
- 145: *disgustujíc jako na* obecnstvo m. *disgustujíc na* obecnstvo;
- 161: *všemožnou* náhradu m. *nemožnou*... (Q, N);
- 176: hlas p. Šamberkův se ještě více *vzmuží* m. ...*ozmuží* (Q, N);
- 191: leda se dětem, nikoli ale... obecnstvu *zavděčí* m. ... *nezavděčí*;

- 201: *ve mnohém* přilnul m. *se mnohem...* (Q, N);
- 202: dle pořádku divadelní *cedulí* určeného m. ... *cedule...* (Q, N);
- 203: *Rozumných zkrácenin* by byla Pflégrova tragédie několik... snesla m. *Rozumným zkrácením...* (Q, N);
o *Russwurmovi* m. o *Breswormovi* (N);
- 206: aby je ohromná krinolína cestou nestrhla *s sebou* m. ...*sebou* (N);
- 220: v úloze starého *kvakera* m. ...*Quallera*;
- 224: Hra jeho *byla* prováta m. ...*byla by...* (Q, N);
- 246: může se... souditi, *že jsme získali* v p. Boschettim... m. ... *souditi v p.* (N);
- 260: i rutina i fond ten nejsou právě *nepatrný* m. ...*nepatrný* (Q, N);
Mošna žádnou píseň *nevložil* m.*neuložil* (N);
- 263: s míněním *veřejným* m. ...*veřejných* (Q, N);
- 282: Začátečnice potřebuje hlavně *afektu* již vyvinutějšího m. ...*efektu...*(N);
- 285: nouze *je* nutí m. ...*se...* (N)